

SYNODALITEIT EN ETHIEK

Synodaliteit gaat over mensen die met elkaar onderweg zijn en met elkaar in gesprek gaan. Hun route is getekend door de specificiteit van hun particuliere situatie. Daarom horen bij synodaliteit concrete vragen, zoals: wie zijn hier met elkaar onderweg, vanwaar komen zij en waar hebben zij elkaar ontmoet, welk route of welk spoor volgen zij, hoever zijn zij al gevorderd, welke bergen of dalen hebben zij al achter de rug, in welke weersomstandigheden stappen zij, over welke fysieke en mentale kracht beschikken zij, is hun gezelschap onderweg veranderd van aantal of van samenstelling, zijn het beginnende stappers of ingeoeffende trekkers. En omdat het gaat over mensen, niet over theoretische modellen, liggen ook deze concrete vragen voor de hand: welke onderlinge band bestaat er tussen hen, delen zij dezelfde visie of moeten zij verschillende visies overbruggen, gaan zij op een gelijkwaardige of op een ongelijkwaardige wijze met elkaar om, bepaalt één van hen de route of beslissen zij samen daarover, gedragen zij zich als vrienden of als concurrenten? Kortom: synodaliteit gaat niet over universele idealen of normen, maar over concrete mensen en gemeenschappen. Synodaliteit zoekt naar de best mogelijke oplossingen in de gegeven omstandigheden, en beschouwt die als de goede keuze, ook in het oog van God.

Omdat synodaliteit wezenlijk met concreetheid te maken heeft, zijn in een synodaal of dialogaal model van werken meerdere legitieme antwoorden op dezelfde vraag mogelijk, afhankelijk van de particuliere omstandigheden. Zou dit niet zo zijn, dan ware elke vorm van synodaliteit bij voorbaat overbodig. Dan ware een computer met *Artificial Intelligence* voldoende om ethische dilemma's op te lossen. Kan eenzelfde vraag worden beantwoord op meerdere wijzen, die alle legitiem zijn? Ja, ongetwijfeld. Dat heeft de klassieke moraaltheologie altijd al bevestigd. Het universele antwoord is niet noodzakelijk het juiste antwoord in de gegeven particuliere omstandigheden, integendeel. *'Summa ius, summa iniuria'* zegden de ouden al. Ethiek veronderstelt – naast algemene idealen en normen – ook een waakzaam en volgehouden overleg onder degenen die hier en nu voor de best mogelijke ethische keuze verantwoordelijk zijn. En particulariteit leidt automatisch naar diversiteit. Vele ethische vragen hebben in verschillende tijden en op verschillende plaatsen verschillende antwoorden gekregen. Antwoorden die toen en daar de best mogelijke ethische keuze vertegenwoordigden, ook in het oog van God.

Om dit punt te verhelderen verwijst paus Franciscus in *Amoris Laetitia* naar het gezagvolle onderricht van Thomas van Aquino. Om geen nuances te verliezen, lijkt het mij aangewezen om het citaat van paus Franciscus uit *Amoris Laetitia* volledig weer te geven: *'Het is kleingeestig om alleen te overwegen of het handelen van een persoon al of niet beantwoordt aan een wet of algemene norm, omdat dit onvoldoende is om een volkomen trouw aan God in het concrete bestaan van mensen te erkennen en te waarborgen. Ik vraag nadrukkelijk dat we altijd het onderricht van de heilige Thomas van Aquino herhalen en dit leren integreren in de pastorale onderscheiding: Niettegenstaande er in de algemene principes een zekere noodzaak is, ontmoeten wij des te meer afwijkingen naarmate we afdalen naar het specifieke (...). Op het vlak van het handelen daarentegen is de waarheid of praktische rechtschapenheid niet dezelfde voor allen in de specifieke toepassingen, maar alleen in de algemene principes. Bij hen bij wie de rechtschapenheid in hun daden dezelfde is, is die niet op dezelfde manier gekend door allen (...). Hoe meer men afdaalt in particuliere situaties, hoe meer uitzonderingen er zijn.'* Het is waar dat algemene normen een goed zijn dat men nooit mag ontkennen noch verwaarlozen, maar in hun formulering

kunnen ze onmogelijke alle particuliere situaties omvatten. Tegelijkertijd moet men zeggen dat het precies om die reden is, dat wat deel uitmaakt van een praktische onderscheiding in een specifieke situatie, niet tot het niveau van de norm kan worden verheven. Dat zou niet alleen leiden tot een onverdraaglijke casuïstiek, maar het zou ook de waarden die zorgvuldig moeten worden bewaakt, in gevaar brengen' (AL 304).

Wanneer Thomas van Aquino zegt dat *'wij des te meer afwijkingen ontmoeten, naarmate we afdalen naar het specifieke'* legt hij de vinger op een bijzonder evangelische en christelijke waarheid. Is de Kerk niet geroepen om zoals Jezus steeds verder *'af te dalen naar het specifieke'*? De weg van de menswording, die toch bij uitstek de weg van het christendom is, bestaat juist hierin: dat wij bereid zijn om steeds verder *'af te dalen naar het specifieke'*. Of om het te zeggen met de woorden van paus Franciscus: dat wij bereid zijn om af te dalen in de periferieën van het menselijke en maatschappelijke leven. Echter, hoe verder wij afdalen in deze periferieën, hoe meer uitzonderingen naar ons toekomen. Iedere goede herder weet dat maar al te goed. Moet ons dat verwonderen? Neen. Het is de dynamiek van het Evangelie. Anders dan de religieuze leiders van zijn tijd, is Jezus voortdurend onderweg. Hij leeft langs de rand van de weg. Hij trekt van dorp naar dorp. Hij gaat van ontmoeting naar ontmoeting. Hoe langer hij verblijft in de dorpen van Galilea, hoe meer 'afwijkingen' naar Hem toekomen. 'Afwijkingen' waarop de officiële godsdienst geen gepast antwoord kan of wil geven. Echter, voor Jezus vormen deze 'afwijkingen' bijna een voorkeurspubliek. Zij vullen zijn agenda als Redder en Verlosser. Uitgerkend aan hen wil Hij Gods liefde verkondigen. Uitgerkend aan hen wil Hij verlossing brengen. Voor mij als bisschop is dat een uitdagende les. Bij wie kom ik? Wie spreek ik aan? Of wie spreekt mij aan? Hoe aandachtiger ik afdaal in de concreetheid van het menselijke leven, hoe groter het aantal 'afwijkingen' dat ook naar mij toekomt. Deze 'afwijkingen' zijn soms bijna de regel. Bijvoorbeeld in het domein van relatie, huwelijk en gezin. In kerkelijke termen behoren de meeste jonge gezinnen uit mijn bisdom tot een niet-reguliere groep: hertrouwde echtgescheidenen, niet sacramenteel gehuwde paren en homoparen. Samen bevestigen zij de regel van Thomas van Aquino dat *'wij des te meer afwijkingen ontmoeten, naarmate we afdalen naar het specifieke'*.

Echter, de weg van het Evangelie loopt niet steeds over rozen. Ook niet in de Kerk. Wie aandacht vraagt voor particuliere situaties of particuliere ethische keuzes, krijgt al vlug te maken met venijnige reacties als: je breekt met de kerkelijke traditie, je bent niet orthodox, je scheidt verwarring, je veroorzaakt verdeeldheid, je bent een liberaal, je durft niet moedig zijn, je bent geen echte katholiek, je verbreekt de eenheid in de Kerk, je spreekt tegen de Bijbel. Het is een lange lijst! Noteer: het waren dezelfde venijnige reacties die men naar het hoofd van Jezus slingerde en waarvoor men hem uiteindelijk aan een kruis nagelde. Een steeds terugkerende kritiek is deze: je ruilt het objectieve voor het subjectieve. Je oordeelt op subjectieve en niet op objectieve gronden, zoals het eigenlijk hoort. Echter, was is 'objectief' en wat is 'subjectief' wanneer het gaat over menselijke situaties en over ethische keuzes? Enerzijds maakt de subjectieve levenssituatie van mensen deel uit van de objectieve waarheid van hun leven. Anderzijds waren de objectieve leer of regel van de Kerk vaak het resultaat van bijzonder subjectieve beslissingen of beleidskeuzes. Op beide punten kom ik verder nog terug.

Als 'synodaliteit' en 'ethiek' met elkaar te maken hebben, dan toch wel in deze context. Laat mij terugkeren naar de venijnige reacties van hierboven. Immers, onder deze reacties leeft

ook een terechte bezorgdheid. Het risico van ‘subjectivisme’ in het ethisch oordeel is vandaag niet onbestaande, wel integendeel. De Westerse mens hecht een bijzonder grote waarde aan zijn persoonlijk gewetensoordeel, soms ten koste van zijn openheid voor universele waarden of algemene normen. We kennen de slogans van onze tijdgenoten maar al te goed: ‘de maatschappij of de Kerk moeten mijn oordeel niet bepalen’, ‘mijn oordeel heeft bestaansrecht, alleen al omdat het mijn persoonlijk oordeel is’, ‘mijn individuele vrijheid primeert, zolang ik niemand anders schade toebreng’. Terecht bieden tal van denkers en ook de Kerk weerwerk tegen zulk een doorgedreven privatisering, individualisering of liberalisering van het ethisch oordeel. Geen enkel mens kan zich als een ethisch eiland beschouwen. Mensen dragen verantwoordelijkheid voor elkaar én voor de samenleving.

Echter, de beste weg om ethische vragen te behoeden voor subjectivisme, is de synodale weg. Wat de vrucht is van een synodaal denkproces, kan men niet zomaar afdoen als individuele willekeur of als ongegronde nieuwlichterij. Daarvoor moet dat synodale denkproces wel aan bepaalde voorwaarden voldoen: het moet gebaseerd zijn op filosofische en theologische argumenten; het moet steunen op wetenschappelijk onderzoek en op een beproefde praktijk; het moet de tand van de tijd kunnen doorstaan; het moet de waarheid en de kracht uitstralen van de verlossing die Jezus brengt. Beslissingen of keuzes die de vrucht zijn van zulk een synodaal overleg, kan men niet zomaar afschrijven als ‘subjectivisme’ of als ‘relativisme’. Integendeel. Te gemakkelijk beschuldigen tegenstanders van de synodale weg haar van ‘subjectivisme’ of ‘relativisme’, terwijl zij juist de beste weg is om deze valkuilen te vermijden. Wat besproken wordt in een open en transparant denkproces, met de inbreng van vele geëngageerde en competente personen, maakt meer kans om objectief juist te zijn. Vanuit dat standpunt vraagt paus Franciscus terecht om meer synodaliteit in de Kerk. Samen komen we dichterbij de waarheid dan alleen. Overigens maakt een waarachtig synodaal overleg meer kans op waarheid dan de individuele kritiek van afzonderlijke personen erop. Hun meestal erg subjectieve kritiek weegt niet op tegen de objectieve meerwaarde van een waarachtig synodaal proces.

Er is echter nog een twee kant aan dit verhaal. Dat synodaliteit beter beschermt tegen subjectiviteit of willekeur, geldt niet alleen onderaan de Kerk, op lokaal of regionaal niveau. Dezelfde regel geldt ook bovenaan de Kerk, waar de leer wordt gedefinieerd of regels worden uitgevaardigd. Recent veroordeelde de *Congregatie voor de Geloofsleer* elke medewerking aan euthanasie *a priori* als ‘een intrinsiek kwade daad, in elke situatie of omstandigheid’ (*Samaritanus Bonus*, 2020,V,1). Zijn verschillende situaties of omstandigheden dan werkelijk van geen belang in het vormen van een ethisch oordeel? Van dezelfde aard was ook het *Rescriptum* van de *Congregatie van de Geloofsleer* dat voor homoparen *a priori* geen enkele vorm van zegening mogelijk is. Zijn verschillende culturele situaties of ethische ontwikkelingen dan werkelijk van geen betekenis is dit dossier? Uiteraard hebben zowel de Paus als de *Congregatie voor de Geloofsleer* het recht en de plicht om ethische uitspraken te doen. Zij moeten nu eenmaal waken over bepaalde universele waarden en normen. Echter, men kan zich afvragen welk voordeel het brengt om zulke belangrijke thema’s bij voorbaat te onttrekken aan elke vorm van collegialiteit onder de bisschoppen of van synodaliteit onder de gelovigen. In beide gevallen gaat het immers om ethische vraagstukken met indringende gevolgen in de particulariteit of in de specificiteit van persoonlijke levenssituaties. Bovendien zijn het vraagstukken die in verschillende landen en culturen vanuit verschillende invalshoeken anders

worden beoordeeld en beleefd, ook en vooral onder katholieke geloven. Het zijn vragen waarin wetenschap en techniek een grote rol spelen, waarin het morele oordeel van de samenleving evolueert, waarin opeenvolgende generaties van moraaltheologen en kerkleiders verschillende accenten leggen of verschillende criteria hanteren. De indruk overheerst dat bovenaan de Kerk in beide dossiers subjectieve inzichten of particuliere strategieën een overheersende rol speelden. Doelbewust ging men bestaande structuren van collegiaal of synodaal overleg uit de weg. Met veel spanningen en grote verdeeldheid als gevolg. Of met een *'magnum silentium'* als gevolg: de stilte van wie zwijgt en ondertussen doet wat moet gebeuren. Kortom: ook het kerkelijke leergezag en de kerkelijke wetgever hebben er alle belang bij om hun ethisch oordeel op een meer collegiale en synodale manier tot stand te laten komen. Ook bovenaan de Kerk kunnen subjectieve willekeur of ideologische verblinding het best worden vermeden door een meer synodale werkwijze.

Synodaliteit gaat over dialoog. Aan de twee leerlingen van Emmaüs vraagt de Verrezen Heer waarover zij onderweg met elkaar aan het praten zijn. Hij treedt in hun samenspraak binnen. Hij luistert, hij stelt vragen en hij antwoordt. Stapsgewijze legt Hij hun de Schriften uit. Hij legt hun gesprek niet *a priori* stil. Integendeel, Hij daagt hen verder uit. Hij wakkert hun vragen aan en geeft antwoorden om verder over na te denken. Kortom: alles in het verhaal van Emmaüs spreekt over het particuliere gesprek als context waarin de Verrezen Heer ons tegemoet treedt en ons begeleidt. Jezus neemt onze reisweg niet in handen. Hij stapt mee in de particulariteit en de voorlopigheid van onze menselijke zoektocht. Daarom is ook het omgekeerde waar: wie niet met anderen in een particulier gesprek wil gaan, zal onderweg ook de Verrezen Heer niet ontmoeten. Wie het gesprek ontloopt, ontloopt Jezus als levende Heer van de kerkgemeenschap.

Maakt synodaliteit het leven eenvoudiger? Neen. Het is veel makkelijker om vanuit veilige hoogten dogmatische leerstellingen te poneren of ethische regels uit te vaardigen. Bisschoppen of pastores die samen met mensen zoeken naar wat in hun situatie het best mogelijke ethische antwoord is, krijgen van hun critici steevast deze kritiek te horen: 'je maakt het jezelf gemakkelijk', 'je durft niet kiezen voor de confrontatie', 'je heult mee met de moderniteit' of 'je bent niet orthodox'. Echter, waar is meer moed en wijsheid voor nodig? Om vanuit veilige hoogten abstracte theorieën te verkondigen en algemene regels uit te vaardigen, of om tussen de mensen te staan en samen met hen te zoeken naar de best mogelijke oplossing in hun concrete situatie? Neen, synodaliteit maakt het leven niet eenvoudiger. Begrijpelijk dus dat velen ervoor terugschrikken. Er is een zin van paus Franciscus uit *Amoris Laetitia* die mij nauw aan het hart ligt: *'Jezus verwacht van ons dat wij afzien van het zoeken naar persoonlijke of gemeenschappelijke vluchtheuvels die ons toelaten op veilige afstand te blijven van menselijke drama's, om oprecht te aanvaarden in contact te treden met het concrete bestaan van de ander en de kracht van de tederheid te mogen kennen. Als we dat doen, wordt het leven voor ons op een wonderbaarlijke manier almaar complexer'* (AL, 308). Gelukkig de bisschop of de moraaltheoloog die daarmee overweg kan: met een leven dat, omwille van Jezus en het Evangelie *'almaar complexer'* mag zijn, wonderbaarlijk complex, synodaal complex.

+ Johan Bonny; Bonn, 6 juni 2023